

Diana Stolac

DIJELNI GENITIV U JEZIKU TITUŠA BREZOVAČKOGA

mr. Diana Stolac, Pedagoški fakultet, Rijeka, izvorni znanstveni članak, Ur.: 8. prosinca 1992.

UDK: 808.62(091):801.66

U radu je provedena lingvistička interpretacija uporabe dijelnoga genitiva u jeziku Tituša Brezovačkoga. Za razliku od ostalih atributnih genitivnih funkcija, glavni član sintagme nije isključivo imenica, već je to, s velikim brojem potvrda, također i broj, prilog i zamjenica. Rezultat je sintaktostilističke analize uočavanje sintaktičke sinonimije i sintaktičke polisemije. Poseban je naglasak na metonimijskom tipu sintagmi s nazivima službenih i uzusnih mjera, čija stilogenost proizlazi iz same osnove genitiva.

Cilj je ovoga teksta registriranje, deskripcija i lingvistička interpretacija dijelnoga genitiva u jeziku Tituša Brezovačkoga. Iz djela velikog kajkavskog komediografa i pjesnika izdvojeni su, za ovu sintaktičku analizu, dramski radovi: *Sveti Aleksi* (tiskan 1786. g.), *Matijaš Grabancijaš dijak* (1804. g.) i *Diogeneš* (1823. g.)¹.

Jerzy Kuryłowicz analizira padeže prema njihovoj primarnoj i sekundarnoj funkciji². Na toj je osnovi obavljena klasifikacija sintaktičkih funkcija genitiva na primarnu (adnominalnu) i sekundarnu (adverbalnu) funkciju.

Primarna je sintaktička funkcija genitiva, prema tome, adnominalna. Nekongruentni se atribut klasificira u sedam vrsta: subjektni, objektni, posvojni, eksplikativni, kvalitativni, gradivni i dijelni genitiv³. Adnominalna funkcija nekog padeža znači njegovu (morfološku) uvjetovanost imenskom riječi, pa je, dakle, adnominalni genitiv

¹ Svi su primjeri u članku navedeni prema: *Djela Tituša Brezovačkoga* (priredio Milan Ratković), Stari pisci hrvatski, knj. 29, Zagreb, 1951. Dramski su tekstovi označeni kraticama: SA = *Sveti Aleksi*, MGD = *Matijaš Grabancijaš dijak* i D = *Diogeneš*, a brojka uz kraticu označuje stranicu u navedenu izdanju.

² Jerzy Kuryłowicz, *Le problème de classement des cas*, Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego, IX, str. 20-43.

³ Usp. D. Stolac, *Sintaktičke funkcije genitiva u jeziku Tituša Brezovačkoga*, Rasprave Zavoda za hrvatski jezik, 18/1992, str. 183-194.

uz imensku riječ, genitiv zavisan od imenske riječi, najčešće imenice. U jezikoslovnom se nazivlju još nalaze sinonimne sintagme atributni genitiv i imenički atribut. Ovaj nas posljednji termin upućuje na osnovno morfološko obilježje takvog atributa - to je imenica koja služi kao atribut uz drugu imenicu.

Atribut je sintaktička kategorija koja se veže uz imenicu, bez obzira na njenu funkciju u rečenici. Takav determinator može biti subjekt, objekt ili priložna oznaka, može pripadati subjektivnom ili predikatnom skupu. Dakle, i atribut može pripadati obama skupovima, pa ga ta značajka (zajedno s apozicijom) odvaja od drugih sintaktičkih kategorija - subjekt može biti samo u subjektivnom skupu; predikat, objekt, priložna oznaka i predikatni proširak samo u predikatnom skupu.

Dijelni (partitivni, dioni) genitiv "vrst je atributnog genitiva koji kazuje cjelinu od koje se uzima dio"⁴. Za razliku od većine atributnih sintagmi, ovdje glavni član, kojim je dio izražen, nije obvezatno imenica, već je isto tako često broj, prilog ili zamjenica. Podređeni je član imenica (ili poimenična imenska riječ) koja znači brojene ili mjerene stvari, ali ima i drugih značenja.

Materijal za analizu ove sintaktičke kategorije podijeljen je prema osnovnom morfološkom obilježju glavnog člana - vrsti riječi kojoj pripada. Dakle, u prvoj su grupi sintagme s brojem kao glavnim članom, zatim imenicom, prilogom i zamjenicom u posljednjoj. Unutar svake skupine primjenjivani su semantičko-sintaktički kriteriji za daljnje razvrstavanje građe.

U našem se korpusu kao glavni član atributne dijelne sintagme najčešće pojavljuje broj. Uz broj je podređeni član imenica sa značenjem novca, vremena i stvari, a susrećemo još i izdvojena značenja ljudi, životinja i apstraktnih pojmova. Također na početku analize treba reći da u drami *Sveti Aleksi* nalazimo samo dvije sintagme s brojem i dijelnim genitivom, i to obje metaforički upotrijebljene. Ostale su potvrde: 38 u komediji *Matijaš Grabancijaš dijak*, a 78 u *Diogenešu*.

Krenimo od sintagmi kojima se ukazuje brojena količina novca. Najmanja je iskazana količina dva ("dva dukata" MGD,71), a najveća *jedanaest hiljada* ("jedanaest hiljada cekinov" MGD,53). Leksem *hiljada* nalazi se samo u Smolkovu razgovoru sa štokavcima Lazom i Gajom (MGD,53), a inače se s tim značenjem upotrebljava broj *jezero* - od "jezero centov" (D,95) - odnosno u kombinaciji s novcem od "dva jezera" (D,91) - do "sedam jezer forinti" (D,91). Najviše se spominju *forinti*, čak 25 puta (MGD-19, D-6), odnosno *rajniški* (*rajnski forinti*) 7 puta, slijede *cekini*, *groši*, *krajceri*, *dukati* i *fenik*.

Ovamo valja ubrojiti i naziv za kovanicu - *banka* ("dve banke" D,102) te oznake koje imaju određenu novčanu protuvrijednost: "kak da bi jezera dohotka imali" (MGD,72), "pet jezer dobička" (D,91) i "deset jezer vrednosti" (D,96).

U konstrukcijama dijelnog genitiva s brojem imenica često znači vrijeme, tj. određeni dio vremena. Od 23 sintagme njih 17 je u *Diogenešu* s leksemom *leto*, od "dva leta" (D,104) do "trideset let" (D,130), a jedna u komediji *Matijaš Grabancijaš dijak*: "deca od pet ali više let" (MGD,56). Ostale su sintagme s leksemima koji znače manje vremenske jedinice: "dve vure" (D,111), "tri dni" (MGD,75), "tri tjedne časa" (MGD,51), "cele tri tjedne" (MGD,82) i "dva meseca" (D,111).

U korpusu nalazimo osam sintagmi s brojenom količinom stvari: "dve štenge" (MGD,63), "šest desek" (D,131) i "10 zrn" (MGD,49), odnosno sintagme koje se ponavljaju

⁴ Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, str. 393, s.v. genitiv.

u Zmeknirepovoj igri s Kelnerom: "6 palic" (D,120) i "18 korbačev" (D,120,123). Posljednja sintagma ima i svoj sinonim: "pol drugi tucet korbačev" (D,120).

Četiri su leksema koji znače ljude atributi u dijelnim sintagmama, svi u *Diogenešu*: "50 ljudih" (D,118), "neprijatela 3 jezera" (D,122), "po 4, po 5 jezer domačev soldatov" (D,122) i "50 betežnikov" (D,132), odnosno sinonimno s poimeničnim pridjevom "10 betežnih" (D,132).

Apstraktna imenica i broj kombinacija je koja upućuje na stilsku obilježnost sintaktičkog oblika. To vrijedi i za sljedeće primjere iz korpusa: "jezero neprilik i pogibeljih" (D,111), "sto grubijanskih odgovorov" (D,121) i "deset reči" (D,129), gdje brojevi *jezero*, *sto* i *deset* nemaju značenje određenih brojnih vrijednosti već imaju funkciju uvećavanja (*jezero*, *sto*), odnosno umanjenja (*deset*). Od ostalih dijelnih genitiva iz te skupine sintagma "dva sveta" (D,111) frazeološkog je tipa, a pravu brojenu količinu iskazuje samo "18 vudarcev" (D,125) i "šest pogođenih, plačeneh i odmerjeni (udarcev)"⁵ (D,119).

Stilski su markirana posebno prenošenja značenja metonimijske i metaforične vrste. Metonomija je karakteristika sintagmi "jezero glav", "500 glav" i "50 glav" (D,97) u razgovoru o uzgoju svinja. Jedini pak primjer iz drame *Sveti Aleks*i metafora je - "devet filarskih jezikov" (SA,33).

Preostali su još primjeri u kojima su sintagme kombinacija broja i mjere, svi iz *Diogeneša* - npr. "60 veder" (D,97), "jezero vaganov" (D,96), "iz jednoga centa na jezero centov dojtii" (D,97), "jedan cent trideset i pet funtov" (D,95) itd.

Drugu grupu čine dijelne sintagme s imenicom kao glavnim članom. Ta imenica u svom značenju uvijek sadrži sem 'mjera', bilo kao prvi, glavni sem, bilo kao sekundarni za određivanje leksičkog značenja riječi. Tako je 'mjera' glavni sem imenica koje pripadaju službenoj nomenklaturi mjernih jedinica (npr. *fun*t, *cent*), uzusnim mjerama (npr. *par*, *tucet*) te u velikom broju imenica kojima je to drugo značenje. Riječ je o metonimijski nastalim službenim (npr. *vagan*) ili uzusnim mjerama (npr. *flaša*). Značenje mjere nalazimo i u riječima koje znače dio cjeline (npr. *frtalj*). Ostale imenice koje se pojavljuju kao glavni članovi dijelnih sintagmi imaju značenje neprecizno određene mjerivosti i brojivosti (npr. *vnožina*, *sila*).

U ovoj ćemo se analizi zaustaviti posebno na mjerama nastalim metonimijskim putem. Te imenice najčešće određuju volumen u kojem se nalazi neka supstancija (u prvom redu tekućina)⁶, što je izraženo imenicom - podređenim članom sintagme. Između tih dviju imenica nema zajedničkog sema, radi se o sememskom odnosu, o uspostavljenoj neizravnoj, vanjskoj vezi, vezi po dodiru - metonimiji. Pogledajmo karakteristične primjere: "mrzle vode kantu" (SA,23), "6 butelj tokajera" (MGD,72), "steklo vina" (D,117) ali i "flašu vina" (D,117). U ovim se primjerima radi o količini tekućine koja stane u te posude (*kantu*, *flašu*...).

Također se metonimijski odnos nalazi u sintagmama "šnof duhana" (MGD,61) i "jedna banda tvoje rodbine" (D,90).

Za razliku od metonimijskog odnosa, neke dijelne sintagme iskazuju drugu vrstu polisemije - metaforu. Tako u rečenici "za kojem tulike suz potoke stočil jesem"

⁵ imenicu *udarcev* čitamo iz konteksta. Inače se na drugom mjestu u komediji ova imenica pojavljuje i u dubletnom obliku *vudarcev*(D,125).

⁶ Da se u tome tipu sintagmi ne radi samo o uzusnim mjerama za tekućine, pokazuje i primjer "gospockoga žitka najlepšega vagan" (D,96), te primjer iz Brezovačkome suvremene kajkavske komedije *Čini barona Tamburlana* (prikazane 1802. g.): "2 lacje žitka", str. 347 (prema: *Komedije XVII. i XVIII. stoljeća*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 20, Zagreb, 1967).

(SA,31) sintagma "suz potoke" iskazuju semsku vezu. Semantička raščlamba riječi *suza* i *potok* pokazuje da postoji zajednički sem - 'vodena kaplja', pa se između tih riječi uspostavlja unutrašnja veza.

Zaustavimo se na kraju na zanimljivoj raspodjeli leksema u okviru dijelnih sintagmi s imenicom kao glavnim članom. U korpusu se sedam puta nešto broji na komade. U drami *Sveti Aleksij* sintagma glasi "zamotanoga papera falatec" (SA,37), u komediji *Matijaš Grabancijaš dijak* "falačec papera" (MGD,71,83), u *Diogenešu* "dva falata papera" (D,103), "falat pečenke" (D,116,118) i "jednoga falata zemlje" (D,131), dakle, - *falatec*, *falačec* i *falat*. Jedan od posljednjih citiranih primjera nalazi se u rečenici koja pruža našoj analizi više dijelnih sintagmi s pomoćnim članom u sva tri roda: "... ja sem skoro poleg ovoga prodečtva zabil onomu Zmeknirepu poleg našega dogovora, steklo vina, hleb kruha i falat pečenke vu dogovorjena mesta postaviti" (D,116-116)⁷.

Treću skupinu čine sintagme u kojima je glavni član izražen prilogom količine. U našem se korpusu nalazi 80 takvih sintagmi (SA-13, MGD-19, D-48) s 12 priloga; od toga ih je 7 češće upotrijebljeno. Distribucija po tekstovima pokazuje da će biti vidno više primjera iz *Diogeneša*, pa je tako i s potvrdama za najčešće prisutne priloge - *nekuliko* (15 potvrda), *više* (12), *vnogo* (11), *malo* (10). Tako je od 15 dijelnih sintagmi s prilogom *nekuliko* čak njih 14 iz *Diogeneša*, npr. "nekuliko let" (D,88), "nekuliko vremena" (D,112). Još je zanimljivija raspodjela partitivnih sintagmi s prilogom *više* - od 11 u *Diogenešu* čak ih je sedam u istom dijalogu, na istoj stranici (D,92), a da se ne radi o ponavljanju jedne te iste sintagme: "više gosponov" (2 puta), "više službih", "više častih" (2 puta), "više trha" i "više slugov". Zanimljiv je primjer u kome su suprotstavljeni *malo* i *vnogo*: "vnogo kriča, malo vune" (MGD,49). Osim navedenih priloga veći broj potvrda imaju još *kuliko* (11), *tuliko* (7) i *dosta* (8) ali, za razliku od prve grupe, ovi su ravnomjerno raspoređeni u sva tri teksta. Dvije su dijelne sintagme s prilogom *zadosta* dok su ostali prilozima samo jednom upotrijebljeni: *več*, *preveč*, *male*, *puni*.

Posljednju skupinu čine dijelne sintagme sa zamjenicom kao glavnim članom. Premda se radi samo o tri zamjenice - *kaj*, *neka* i *nikaj* - nalazimo čak 39 potvrda. Najzastupljenija je odnosna zamjenica *kaj* (23), a ostale dvije imaju po 8 potvrda. Distribucija im je, s obzirom na korpus, ravnomjerena pa nema velikih skokova svojstvenih za partitivne genitive s prilogom. Pogledajmo karakteristične primjere razvrstane prema zamjenici i izvoru:

- kaj*: "kaj od toga" (SA,9);
"kaj toploga i dobroga" (SA,29);
"kaj dobra" (MGD,64);
"kaj najmenšega" (D,130);
neka: "neka takvoga" (SA,28);
"neka spametnoga i /.../ finoga" (MGD,79);
"neka osebujnoga" (D,111);
nikaj: "nikaj /.../ suprotivnoga" (SA,21);
"nikaj jakosti, nikaj modzga, nikaj đedžernosti" (MGD,50);
"nikaj od svoje sreće" (MGD,63);
"nikaj takvoga" (D,100).

⁷ Zanimljiva je uporaba leksema *falačec* u anonimnoga autora *Čina barona Tamburlana*: "jeden falačec gospoctva", str. 341.

Primjeri pokazuju da je u ovim sintagmama pomoćni član rijetko imenica, a češće poimenični pridjev i zamjenica. Također ima potvrda za dijelni atribut izražen genitivnom prijedložnom sintagmom (u svim je slučajevima prijedlog *od*).

Analizu dijelnih sintagmi možemo zaključiti: za razliku od ostalih atributnih genitivnih funkcija, glavni član sintagme nije isključivo imenica, već je to, s velikim brojem potvrda, također i broj, prilog i zamjenica. Podređeni, pak, član može biti u sintagmama u kojima je glavni član prilog ili zamjenica osim imenice i poimeničeni pridjev i zamjenica.

Posebno je mjesto u prikazu dijelnih atributa zauzela sintaktostilistička analiza, čiji je rezultat uočavanje sintaktičke sinonimije i, posebno, sintaktičke polisemije. Izdvojena su metonimijska (npr. *steklo vina* - D,117) i metaforična značenja genitiva (npr. *suz potoke* - SA,31). Dok su ove posljednje stilistički markirane genitivne sintagme autorska inovacija, metonimijski tip sintagmi s nazivima mjera značajno je drugačije vrste stilogenosti. To su konstrukcije s nadindividualnim vrijednostima, nezavisne od volje autora, tj. takve čija stilogenost proizlazi iz same osnove genitiva, pa se njome prožimaju sve upotrebe određene genitivne sintagme (npr. *flaša vina* D,117).

Zabilježeno je stanje u djelu jednog od najvećih stvaralaca na kajkavskom književnom jeziku. Uočene lingvističke činjenice u okviru stilističke analize pokazale su bogatstvo jezika Tituša Brezovačkoga.

RIASSUNTO

Diana Stolac

Il genitivo partitivo nella lingua di Tituš Brezovački

Nella ricerca è stata attuata l'interpretazione linguistica dell'uso del genitivo partitivo nella lingua di Tituš Brezovački. A differenza delle altre funzioni attributive del genitivo, il termine principale del sintagma non è esclusivamente il nome, ma lo è anche, con un gran numero di conferme, l'aggettivo numerale, l'avverbio ed il pronome. Il risultato dell'analisi sintattico-stilistica è il ravvisarsi della sinonimia sintattica e della polisemia sintattica. Viene accentuato in modo particolare il tipo metonimico dei sintagmi delle denominazioni delle misure ufficiali e di quelle d'uso, la cui stilogenia deriva dalla sola base del genitivo.